

A közös címer felett Kiss Gy. Csaba: *Budapest–Zágráb: oda-vissza*, Nap Kiadó, 2015.

Horvátország már a dualizmus korában is rendkívül divatos úti célt jelentett a hazai középosztály és arisztokrácia számára, bár az érdeklődés középpontjában nem az ország egésze, csak a tengerpart állt. Népszerűsége a magyar utazóközönség körében azóta csak növekedett – elegendő arra gondolni, milyen gyakori az ott szerzett élmények megosztása a különféle közösségi oldalakon. Természetesen időről időre magasabb színvonalú „élménybeszámolók” is napvilágot látnak. Horvátországi emlékeit adja közre Kiss Gy. Csaba is *Budapest–Zágráb: oda-vissza* című könyvében – természetesen nem egyszerű turista-ként, hanem historikusként, egyetemi tanárként. Munkája így nem klasszikus értelemben vett útinapló vagy élménybeszámoló, hanem rendhagyó esszégyűjtemény Horvátországról és a horvát–magyar múlt közös fejezeteiről.

A szerző művelődéstörténészként évtizedek óta Közép-Európa népeinek történetével és kultúrájával foglalkozik. Tevékenységének egyik legfontosabb területét az oktatói munka jelenti – a térség különböző egyetemein. Mint ismeretes, vendégprofesszorként tanított Prágában, Nyitrán, Varsóban, 1999 és 2004 között pedig a zágrábi egyetem hungarológiai tanszékén, ahová hetente utazott ki előadni. Bár ezt megelőzően is sokat járt Horvátországban, de a két főváros közötti rendszeres ingázás minőségi változást hozott az életébe. A Dráván való átkelés ugyanis saját bevallása szerint nemcsak az államhatár, hanem a két kultúra közötti választóvonal átlépését is jelentette számára.

Horvátország 1102-ben lett a magyar királyság része, amikor az első közös uralkodót, Könyves Kalmánt megkoronázták. A két állam közötti perszonálunió 1918-ig maradt fenn. E kapcsolat egyik legfontosabb fejezetét az oszmán terjeszkedés elleni közös küzdelem három évszázada jelentette. A török korban mindkét ország jelentős területi és emberveszteséget szenvedett el; a déli területekről mind a magyar, mind a horvát lakosság nagy számban menekült északra. A közös ellenség és az állandó fenyegetettség hatására mindkét nép nemzeti mitológiájában megjelent a „kereszténység védőbástyájának” toposza, a harcok legnagyobb hősei között pedig azóta is azt a Zrínyi

családot tartják számon, amelynek hírneves tagjait mind a horvátok, mint a magyarok a magukénak vallják.

Az eltávolodás a XIX. század elején, a nemzetté válással indult meg. Az ellentétek 1848-ra fegyveres konfliktusba torkolltak. Bár úgy tűnt: a két nép közötti kapcsolatot az 1868-as horvát–magyar kiegyezéssel sikerült új alapokra helyezni, ez a kísérlet nem hozott tartós eredményt. A horvátok egyre inkább az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadásban váltak érdekeltté. Miközben a magyarokhoz fűződő viszonyuk folyamatosan romlott, addig a délszláv egységmozgalom jegyében egyre közelebb kerültek a szerbekhez, így az első világháború végén a függetlenségüket kimondva az éppen alakuló jugoszláv államhoz csatlakoztak. Az új állami szerveződés azonban – horvát perspektívából nézve – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A horvátok a megváltozott keretek között is másodhegedüsi szerephez kényszerültek. Nemzeti sérelmeik miatt lassanként szembefordultak a szerb irányítású Jugoszláviával, és 1991-ben végleg el is szakadtak tőle. A függetlenségüket azonban csak négy évig tartó háborúval sikerült biztosítaniuk. Ugyanakkor a horvát–magyar viszony éppen a kilencvenes évek elején rendeződött (ebben az Antall-kormány által Horvátországnak nyújtott támogatásnak kulcsszerepe volt).

A kötetben szereplő esszék a szerző személyes élményein is alapulnak, így a szövegekben egyszerre vannak jelen egy nyitott szemmel járó utazó és egy magyar tudós impressziói. Mindezt jól kiegészíti az az ismeretanyag, amit a szerző olvasmányai és kutatásai során felhalmozott, valamint a magyar és horvát irodalomból vett idézetek sora. Így a *Budapest–Zágráb* írásai voltaképpen az ország teljes múltját felölelik a kereszténység X. századi felvételétől az ezredfordulóig, különös tekintettel a horvát–magyar viszonyra. A szerző nem követ szigorú kronológiai sorrendet, ehelyett a különböző korszakok és tájegységek között „ugrál”. Műve ennek következtében szinte kaleidoszkópszerűvé válik.

A kötet tematikailag négy egységre osztható. Az első Kiss Gy. zágrábi munkája során szerzett élményeit mutatja be (ide sorolhatóak az utazás, a határátlépés, a hivatali ügyintézés, az ellentmondásoktól sem mentes horvát nyelvhasználat, az oktatói munka, a bölcsészkar milliő föbb kérdései). E tematikus

blokk középpontjában az egyetem hungarológiai tanszéke áll. Külön esszé szól a tanszék első vendégtanáráról, Greksa Kázmér professzorról, aki a századfordulón, éppen a horvát–magyar kapcsolatok mélypontján vállalta el ezt a feladatot. Az írások hangneme pozitív, az egyetlen kivételt az az esszé jelenti, amely a horvát belügyi szervek által lefolytatott idegenrendészeti eljárást idézi fel. (Hangsúlyozni kell, hogy erre a hidegháború komor szellemét idéző procedúrára egy közismerten horvátbarát egyetemi oktatóval szemben került sor az ezredforduló környékén, ami még akkori szemmel nézve is teljesen érthetetlen.)

A második főfejezetben a szerző a horvát fővárost vizsgálja. Először Zágráb történelmi belvárosának néhány, nemzeti szempontból is fontos helyét mutatja be (pl. Jellačić-szobor, Szent István-székesegyház, Nemzeti Színház stb.), majd a város német és magyar hagyományaiba nyújt betekintést. A XX. és a XXI. századra e kulturális örökség főbb alkotóelemei a gasztronómia és a nyelvészet területére szorultak vissza, vagy „elhorvátosodtak” (mint például az egykori Szent István napi búcsú, a Királynapja). Kiss Gy. külön írást szentel az azóta már csaknem teljesen eltűnt egykori magyar szórványnak is, egy másikban pedig a dóm magyar emlékeit – például a magyar királyok szobrai vagy Szent László ereklyecsontját – veszi számba (mint a közös múlt még ma is látható tárgyi maradványait).

A harmadik főfejezetben a szerző Horvátország magyar emlékeiből válogat. Két nagyobb tájegységet mutat be. Először a „Magyar Atlantiszt”, a Zágráb és a Dráva közötti területet vizsgálja (elsősorban a Szerémséget, Szlavóniát és a Drávamelléket), ahonnan a több évszázados magyar jelenlét mára szinte teljesen eltűnt. Ez a terület már 1868-ban Horvátországhoz került, az ottani magyarok soraiban pedig az asszimiláció, a második világháború, majd a délszláv háború borzalmas pusztítást végzett. Az itteni városok – Eszék, Kőrös, Újlak, Kapronca – viszont számos magyar történelmi és kulturális emléket őriznek, amelyekből a szerző többet is bemutat. Itt található Túrmező is, amely a horvátországi magyarbarát erők fő központja volt a XIX. század közepső harmadában. Az Antun Danielj Josipović vezette helyi nemesek ugyanis a magyarokkal való együttműködésben látták országuk jövőjét, amiért a korabeli horvát társadalomtól megkapták a pejoratív jelentéstartalmú

„magyarón” jelzőt. A Kiss Gy. által bemutatott másik tájegység az Adria-tenger partvidéke. Az itt található városok (Fiume, Zára, Buccari, Abbázia stb.) számos klasszikus magyar író – így Jókai Mór, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Márai Sándor, Németh László – életében meghatározó szerepet játszottak.

Tematikai váltást jeleznek e blokkban a dualizmus korának zárai és szlavóniai magyarjait bemutató esszék, amelyek már nem elfeledett kulturális emlékekről, hanem a horvátországi magyar kisebbségről (és a kisebbségvédelem fontosságáról) szólnak.

Az utolsó egységben a szerző a horvát nép nemzetté válásának folyamatával foglalkozik a XIX. század elejétől napjainkig – állandó tekintettel a horvátok magyarokhoz és szerbekhez fűződő, időben változó viszonyára. (Míg a XX. század eleji Horvátországban a magyarok megítélése volt negatív és a szerbeké pozitív, addig az 1990-es években ez az összefüggés a teljes ellentétébe fordult át.) A könyv egy 2002-es nyilatkozattal zárul, amelyben a két ország írói tettek hitet olyan, a szerző által is gyakran emlegetett elvek mellett, mint egymás kölcsönös megismerése vagy a két nép közötti szellemi „hídverés”.

A szerző írásaiban gyakran veti össze a horvát és magyar múlt eseményeit, amelyek e két közösség párhuzamos fejlődéséről tanúskodnak. A török korban Sziszek várának 1593-as megvédése a horvátok számára ugyanolyan jelentőségű volt, mint Eger 1552-es ostroma magyar nézőpontból. De a két nép nemzetté válásának időszaka is sok hasonlóságot mutat, minden akkori szembenállás dacára. A történelmi vonatkozásokon túl a konyhaművészet és a borászat termékeinek összevetése is rendkívül érdekes gasztronómiai és nyelvészeti hasonlóságokra irányítja rá az olvasó figyelmét. Ugyanakkor Kiss Gy. komoly teret szentel a horvátországi magyar múltnak is, amikor felidézi a feledésbe merült ottani magyar társadalmat, emellett pedig a tengerpartra látogató régi magyarokról is megemlékezik.

A kötet címlapján egy litográfia szerepel az 1860-as évekből, amelyen egy magyar és egy horvát nemzeti viseletben lévő alak fog egymással kezét a közös címer felett állva. Bár a két nép közötti megbékélésre ezután még csaknem másfél évszázadot kellett várni, a két nép mai viszonyát és a szerző írásainak szellemiségét mégis ezzel a képpel lehetne a leghitelesebben kifejezni.

Vesztróczy Zsolt